

Проф. д-р ик. н. Камен Каменов*

ЗА МАСКИТЕ НА ВЛАСТТА И ИКОНОМИЧЕСКИТЕ И СОЦИАЛНИТЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ ТЯХ

Разгледани са специфични форми на метаморфози на властта с цел самосъхраняването ѝ или обслужването на политически и корпоративни интереси. Те са наречени „маски“, защото чрез тях се представят едни качества на властимащите, но всъщност се прикриват други. Така чрез външната представителност на практика се премълчават нелицеприятни страни от начина на прилагането на властта. Във връзка с това са дефинирани десет маски, които са само част от стремежа на властта да спечели привърженици или да прокара политика в нечий интерес чрез външна показност. Разгледани са последствията от това. Маските на властта са систематизирани в две групи – икономически и социални, като е характеризирано проявлението на всяка от тях. Предложени са варианти за превантивни мерки за преодоляване на конкретните последици от действията на властта зад маска.

JEL: D03; D21

Ключови думи: власт; управление; структура; човешки фактор; решение; маска на властта; политика

Същност и видове маски на властта

Кратък обзор върху известните в научната литература определения за властта насочва към два основни извода: че властта винаги се свързва с конкретен субект – упражняващия властта, и с конкретен обект – този, върху когото тя се упражнява. Осъществяването на управленския процес е немислимо без власт. В реален план се разглеждат различни източници на власт и различни пътища за нейното прилагане. Наложилите се масово употребявани определения като „недостатъчна власт“, „огромна власт“, „силна власт“ и т.н. почти не се тълкуват – най-често в тях се влага визията, характеризираща конкретен ръководител или ръководен екип. По същество в такива случаи властта се идентифицира с тези, които я прилагат. Тяхното поведение може да бъде много разнообразно и различно мотивирано.

Един от проблемите, на който изследователите все още не обръщат достатъчно внимание, е как да се разграничи истинското „лице“ на властта от маската на властимащите. Във връзка с това е важно да се изясни дали хората не се кланят и не възхваляват маски, имат ли собствен живот и кога падат маските на властта. Важно е също да се разбере дали властта под маска в определени периоди може да се окаже по-примамлива от истинската, какви са и с какво се свързват тези периоди. Пълният и изчерпателен отговор на подобни въпроси изисква изследвания както в теоретичен план, така и в практиката по

* kamenov2007@abv.bg

прилагането на властта. Изследователският труд на управленци, социолози, психолози и др. би бил много полезен в тази насока, ако се реализира в подходяща съдебна среда. Това несъмнено ще се отрази и върху резултатите от икономическите и обществените процеси.

Понеже по-нататък ще става въпрос за маски на властта, трябва да се има предвид, че прикривайки истинското й лице, те създават друга нереална представа за нея чрез добре подбрани клишета. Клишетото обаче няма стойност, ако не бъде използвано, но в същото време честата му употреба води до неговото износване. В обществото има различни източници на клишета. Без да се стремим към тяхното изчерпателно изброяване и градиране, като по-важни се очертават политиката, религията, професионалните деформации в мисленето и др. Може би най-ярко клишетата се открояват в политиката – лозунги, призови, поведение и т.н, където всичко е ориентирано към една цел – властта. При това самите клишета не призовават към нея, те имат други, по-приемливи за масите послания, често основани не на разумното, а на емоционалното поведение. Някои от тях така завладяват съзнанието, че да не им се довериш, би означавало липса на здрава логика. Стремехът е да се формира добро впечатление и да се привлекат съмишленици. Не са редки случаите, когато подобно поведение обаче не се покрива с истината за конкретната ситуация. За това спомагат и привлечените за по-голяма убедителност клишета. Така за определено време може да се създаде една на пръв поглед благоприятна среда – политиките са приети добре, понеже казват онова, което „слушателите“ очакват да чуят. Но това не продължава дълго, защото след време, когато маските паднат, се разкрива истинската картина за съответните ситуации. По този начин едната страна, притежаваща властта, губи авторитет, а другата, върху която тя се упражнява – доверие.

За да прикрие определени истини в стремежа си да прокара конкретна политика и да осигури поведение в дадена рамка, властта използва подходящи маски. Излизането от рамката означава отклонение от водената политика. Така чрез подходящи маски властта може да държи в подчинение големи групи от хора в очакване на положителни промени. Без претенции за изчерпателност в следващото изложение ще дефинираме едни от най-често използваните от властта маски.

Маска № 1: Имитиране на несъществуващи емоции

Много често маските на властта позволяват да се имитират несъществуващи емоции с цел да се постигне влияние върху масите. Добре осъзнато правило е, че емоцията в определени моменти е по-силен двигател за човешка активност от разума. С помощта на успешно подбрани методи и средства властимащите използват този инструмент, формулирайки чрез внушения и дори чрез манипулиране очаквани от другата страна мнения, и така създават изкривени представи за определени ситуации. При добре приложен емоционален подход – индивидуално и групово, могат да се провокират желаните действия. По този начин се постигат цели, които са в интерес на притежаващите властта,

без да се отчитат интересите на мнозинството. Когато не се намерят нови методи за въздействие върху очакванията на масите, се разкрива истинското лице на властта поради изчерпвания емоционален потенциал на управляваните.

Маска № 2: Вземане на фасадни решения

Обикновено такива решения не засягат дълбоката същност на възникналите проблеми, а се плъзгат по повърхността им. Така се имитира, от една страна, активност на властимащите, а от друга, удовлетвореност у подчинените. Когато се появят резултатите от фасадните решения, става ясно, че проблемите продължават да съществуват. Резултатите от това са демотивираност на изпълнителите и понижаване на доверието към управляващите. В такива случаи обикновено причините се търсят някъде другаде извън системата на властовите отношения. Най-често чрез общи формулировки и обещания за бъдещи промени на практика се създават безадресни очаквания у подчинените. Нещо повече, усвоили добре очакването като инструмент за управленско въздействие, стоящите зад маската на властта могат да я сменят с друга в зависимост от възникналите ситуации. По този начин се изкривяват обществените нагласи и желаното се представя за действително. Например усвояването на определени трикове може да позволи на анализатори и политици да покажат икономическа картина за растеж, който не отговаря на действителния. А за експертизата и методите и средствата, с които разполагат управляваните, за да проверят, да си обяснят или да възразят срещу поднесената информация, коментарите са излишни.

Чрез фасадните решения зад маската се прокарват политики, които най-често удовлетворяват партийни или корпоративни интереси и се трансформират в действаща практика. Обикновено това става или с умишлени пропуски, които впоследствие се използват в нечий интерес, или с добавки, които са изолирани от основната идея на базовото решение, за да обслужват също частни интереси. Особено опасни в тази насока са фасадните решения, които се вземат на най-високо ниво – парламента. Прибързано приети, лобистко ориентирани или умишлено заложени „капани“ в някои закони ги превръща в щета за бъдещото развитие на цялата обществена система. Особено чувствителни в това отношение са икономическите подсистеми. Заради партийни и корпоративни интереси често обществото понася загуби, които биха могли да бъдат избегнати, ако по важни социални и икономически проблеми не се вземаха фасадни решения, рядко обслужващи рейтингови интереси.

Маска № 3: Компромиси сега – интереси в бъдеще.

В много случаи властта зад маска позволява да се използват компромисни решения на текущи проблеми, които всъщност са прикрити намерения за удовлетворяване на бъдещи интереси – корпоративни, партийни, лобистки и др. Най-често компромисите са свързани с нормативната база – удължаване на срок на действие, внасяне на текущи промени, промяна на базови постановки и др. Специфичното в случая за поведението на властимащите е, че те търсят теку-

щия ефект, пропагандирайки широко компромисните решения, а ефектът в бъдеще е за ограничения кръг заинтересувани, за които в действителност са взети тези решения. Когато се установи истината за направения компромис, може да се окаже, че вече са нанесени икономически щети или се развиват необратими процеси, които са против обществените интереси. Всичко това понякога е не само трудно, но дори и невъзможно да се спре поради нормативни несъвършенства. Много често в такива ситуации отговорността е размита, трудно се установява точен адресат, а последиците са за обществената система, т.е. маската е изпълнила своята роля.

Маска № 4: Провокиране на поведение за действия, които във времето се оказват целенасочена заблуда

Цената да притежаваш власт се основава най-вече на обещания, които се изпълняват отчасти, или изобщо не се изпълняват. Немалка част от политиците имат добра практика в това отношение. Тази маска обаче пада бързо след вземането на властта. Обикновено стандартните оправдания за празните обещания се свързват с т. нар. обективни икономически обстоятелства, непозволяващи изпълнението на обещаното, с настъпили събития от вътрешно и външно естество, с неотчетена съпротива на опозиционните сили и т.н. Все причини, за които най-често има отработени клишета и които, подхванати от подходящите анализатори, политолози, социолози и др., могат да представят ситуацията по такъв начин, че да не им се довери човек, най-малкото означава, че той е с преднамерени разбирания и действия. И така маската е изпълнила своята функция – масите са били активни, защото са вярвали в заблудата, а несбъднатите резултати са добре мотивирани от подходящите хора и структури.

Маска № 5: Приспособяване към поведението на тълпите с цел утвърждаване на властови позиции

Произходът на тълпите се свързва с групи от хора, събрани заедно и най-вече с тяхното ново поведение, което се провокира от целенасочено внушени идеи. За произхода, ролята на тълпите в политиката и тяхната психология е писал достатъчно задълбочено големият философ и психолог Гюстав Льо Бон. Тук ще се фокусираме върху това как властимащите поставят маската на тяхното поведение, за да елиминират противниците си и да утвърдят своите позиции. „Психологията на тълпите показва колко слабо е въздействието на законите и институциите върху тяхната импулсивна природа и доколко тълпите са неспособни да имат някакви мнения извън внушените им” (вж. Льо Бон, 2003, с. 12, 13).

Уличните тълпи са тези, които най-често се опитват да бъдат коректив или източник на управленска политика. При това тяхното поведение в много случаи е повлияно от задкулисни политически интереси. Според Льо Бон „мнението на тълпите се стреми все повече към функцията на висш регулатор на политиката” (Льо Бон, 2003, с. 110). За да успее уличната тълпа да въздейства върху политиката, властта на среща трябва да е много слаба. Но тогава тъл-

пата не може нито да произведе конкретно политическо решение, нито да упражни влияние върху политическата система, защото тя няма професионален поглед върху проблемите, които трябва да се решат. При изчерпан политически потенциал обаче поради високата неопределеност на поведението ѝ тълпата може да бъде използвана за оказване на политически натиск. В такива случаи, конкурирайки се помежду си, политическите сили „яхват“ недоволството на тълпата. За да запази статуквото, официалната власт реагира, коригирайки провежданата от нея политика. Когато е невъзможно недоволството да се успокои по този начин, има голяма вероятност да се стигне до формирането на нова управленска политика, което на практика означава падане на маската и смяна на властта.

Маска № 6: Внушаване на погрешна логика на протичащите политически и икономически процеси

Отношението към конкретна ситуация – политическа или икономическа, може да се свърже и с внушението като стремеж да се убеди другата страна в нещо, което засяга определени интереси. Такова отношение може да се обособи като мисловен модел. Внушаването на погрешна логика и насочването на този модел към активно поведение, намиращо израз в изказването на мнение или в предприемането на конкретни действия, може да обслужи властта зад маска. Понеже мисълта е тази, която подтиква към действие, изключително важно е какви мисловни модели се изграждат в съзнанието на личността. Във връзка с това властта зад маска понякога прибегва и до манипулирането като по-активна форма на внушение. Всяка личност може да прояви различно поведение към конкретна ситуация, обусловено от различни причини. Например един и същи човек може да бъде коренно различен в еднакви ситуации, заради хората, които са го провокирали. Възможен е и обратният случай – различни ситуации да предизвикат едно и също поведение. Чрез подходящи методи и средства, засягащи отношението към различни ситуации, властта може да манипулира общественото мнение, като насочва активното поведение на масите, за да се удовлетворят определени корпоративни или партийни интереси. В основата на това е погрешната логика относно протичащите обществени и икономически процеси, която се внушава. При настъпването на кризисни ситуации, когато недоволството се трансформира в активно поведение и маската падне, се очертават ясно параметрите на заблудата.

Маска № 7: Внушаване на ценности, които са в интерес на властимащите

Отношението на човек към външния свят може да се определи като вътрешно усещане за справедливост, т.е. то е напълно мотивирано при конкретни дадености. Това зависи преди всичко от ценностната система на индивида – каква е йерархията и кои са базовите ценности, които са важни както за неговото поведение, така и за обществените нагласи. Ценностите се възпитават в подрастващите, но в зряла възраст те могат и да се внушават. Неслу-

чайно първите седем години от човешкия живот се определят като база за последващо израстване. Ако тя е нестабилна, ще страда както отделната личност, така и цялото общество.

Внушаването на ценности е добре осъзнат подход от властимащите. Чрез него те си осигуряват определена стабилност. Това за какъв период тя ще просъществува, зависи от характера на самите ценности. И тук вече на помощ на хората с власт идва маската. Прикрити зад нея, властимащите могат да внушават такива ценности, които самите те не притежават, но се приемат добре от обществото. Например ценности като коректност в отношенията с институциите, лоялност към бизнес-партньорите, следване на заложените в партийната политика принципи, устойчивост на корупционен натиск и др. могат да се възприемат добре като политическо говорене, но зад маската на властта да се крият други истини, свързани с коренно различно личностно и длъжностно поведение, което се разминава сериозно с внушаваните ценности.

Когато процесите на внушаване на добре селектирани ценности продължат достатъчно дълго, те могат да се превърнат в неделима част от поведението на масите. В това отношение значима роля играят и медиите. Не случайно целта да се постигне влияние върху тях е една от важните, макар и деликатно прикривана, партийни политики, защото, когато настъпи влошаване на връзките между партии и медии, съществува голяма вероятност маската на внушените ценности да падне. Това обаче на практика не води до създаването на напълно независими от партийните политики медии, а само до преместване на фокуса върху други, лоялни по нов начин медии, за които отношенията в крайна сметка пак се свеждат до утвърждаването на политическата власт.

Маска № 8: Загрижеността за институциите – мотив за освобождаване от неудобните за властта

Правилно изградената институционална структура за реализиране на целите на политиката е в основата на устойчивия управленски процес. Всяка институция се свързва с определена нормативна база, която регламентира поведението ѝ. Именно тук е мястото и значението на човешкия фактор за осъществяването на целите на политиката. При грешно целеполагане поради недостатъчен професионализъм или поради политическо или лобистко пристрастие обикновено се стига до политически назначения, а професионалистите започват да играят ролята на опозиция. Под формата на загриженост за институциите всяка опозиционна реакция се възприема като атака срещу институционалната устойчивост, което става подходящ повод за разчистване на сметки с неудобните за властта. За оправдаване на подобни действия в много случаи се използват клишетата като политическо решение, политическа целесъобразност и др. По този начин имитираната загриженост за институционалната устойчивост се превръща на практика в средство за разчистване на сметки с неудобните за властимащите. Тази маска на властта обикновено пада, когато настъпи криза в политиката и в стопанството поради неправилно поставени цели и неререформи-

рани институции. Най-често при такива ситуации отговорността е размита поради колективния характер на вземаните решения.

Маска № 9: Печелят се привърженици на властта чрез хаотична подвижна благосклонност

Тази маска обикновено се поставя от водещите ръководители във властовата структура – формални и неформални лидери. Типична форма на поведение при нея е честата смяна на мненията по важни въпроси с цел приспособяване към очакванията на масите. Обикновено се търси баланс – не толкова за да се удовлетворят определени интереси и потребности, а за да се притъпят евентуални конфликти. Това най-често е израз на липсата на способност за отстояване на собствени позиции при решаването на възникнали икономически или социални проблеми. В такива случаи подвижната благосклонност е ориентирана към търсене на евентуални печеливши възможности за справяне с проблема с цел безпроблемното запазване на властовите позиции. Ако се окаже, че подходът към решаването на конкретната проблемна ситуация не е с очаквания потенциал, властовият ресурс се насочва към друг. Целта е една – да се спечелят привърженици на властта. При проявлението на такава хаотична благосклонност трудно могат да се очакват добри мотивационни нагласи у подчинените или у предполагаемите бъдещи съмишленици. Нерядко зад подобно поведение се крие криза на властта. Типична форма на проявлението ѝ е да се раздават неочаквани властови позиции на хора, които не притежават необходимия професионален потенциал, но са в зависимо положение, или да се правят политически компромиси при вземането на важни решения.

Да се смята, че е възможно елиминирането на подвижната благосклонност както в личностен, така и в обществен план е немислимо, още повече като се вземе предвид, че тя е свързана с генетично заложения в психиката на човека стремеж към оцеляване. В този смисъл Х. Селие разглежда и егоизма като естествена човешка реакция (вж. Селие, 1982, с. 90, 91). Преминаването на определени граници на поведението на подвижна благосклонност не може да бъде защитено от каквато и да е маска. Затова е необходимо да се създадат механизми за неговото регулиране, които ще гарантират нормални отношения в социалните системи.

Поведението на подвижна благосклонност може да се регулира само от моралните принципи в обществото. Тяхното нарушаване няма преки правни последици, но ако се приеме за нормално използването на властта за лично облагодетелстване, ако личните качества не се оценяват от обществените системи, а се изместват от протекциите и лобистките назначения, в обществото се създава благодатна почва за развитието на подвижна благосклонност. Особеното е, че тази форма на поведение с превръща в благоприятна среда за процъфтяването на бюрокрацията, която е най-негативната характеристика на проявление на властта.

Нито една бюрократична система не е просто наложена отгоре. Тя винаги намира опора отдолу – смиреността пред управляващите до голяма степен се

захранва от егоистичното чувство за личен успех, нерядко намиращо израз в подвижна благосклонност. В такива случаи на успех ще се радват не хората с добри лични и професионални качества, а тези, които са проявили необходимата подвижна благосклонност в подходящия момент. Останалите, чийто личен морален кодекс не позволява подобно поведение, нямат друг избор за противодействие, освен да изградят система на опозиционно поведение. Така те биха могли да ускорят момента, когато маската ще падне и подвижната благосклонност, на която е разчитала властта, ще доведе до нейния провал, защото хората, които са я крепили, не са сплотени, амбициите им са насочени само към лична полза и при първите възникнали затруднения подвижната им благосклонност ще търси друга алтернатива.

„Мъдреците винаги са твърдели, че няма нищо по-слабо и по-неустойчиво от силата, която не се обляга на самата себе си” (Макиавели, 1991, с. 49). Да се разчита единствено на конюнктурното поведение на външни сили, е не само неправилно, но и опасно, защото трудно може да се предвиди тяхното действие при различни ситуации. Когато се очаква подкрепа, може да се прояви опозиционно поведение и обратно, да се получи неочаквана подкрепа за решаване на определени проблеми. Концентриран израз на отношенията на подвижна благосклонност в такива случаи е мисълта на Сенека, че „броят на тези, които се възхищават от нас, е толкова голям, колкото броят на тия, които ни завиждат” (Избрани диалози..., 1987, с. 237; За щастливия живот... с. 7). Или едни и същи неща одобряваме, едни и същи неща укоряваме – всичко зависи от подвижната ни благосклонност.

Маска № 10: Власт в името на народа

Обикновено всяка власт афишира, че действа в името на народа и на постигането на по-голяма стабилност, но обикновено истината не е такава. На практика това се оказва клише, което се опровергава с времето. Най-често зад тази маска се таи стремеж към лично и групово облагодетелстване, прикрит зад призови за прозрачност и демокрация. Афишираните промени обикновено имат за цел да се осигури запазването на властта. За да се мотивират хората да се включат в определени предварително преценени действия, се използват удобно подбрани за съответния случай думи и изрази, които обаче бързо се забравят след утвърждаването на властовите позиции. Когато властимащите не разполагат с аргументи, те прибегват до клишета, т.е. властта се маскира зад клишета.

Властта зад маска добре осъзнава значението на глуда и страха като най-силни мотиви за човешка активност и ги използва по подходящ начин в свой интерес. В името на „добруването” на народа могат да се представят такива аргументи, в които средно информираният човек трудно би се усъмнил, да не говорим за противопоставяне. В много случаи поради дефицит на професионализъм властта зад маска компенсира своята некомпетентност с множество предложения за промени, но те обикновено имат силно ограничена логическа обосновка. Това демотивира хората, когато маската падне, но пък благодарение

на имитираната активност властта е съумяла да се съхрани за определен период.

Зад маската „власт в името на народа“ най-често се разчита на финансови ресурси, а не на принципи. Това се потвърждава от промените, които се правят или не се правят в нормативната база (засягащи например партийните субсидии или социалната политика). Симптоматични са и отношенията на част от властимащите с правораздавателните органи, след като загубят властовите си позиции. Ето защо, за да се свали тази маска и това да стане действително политическо и държавническо поведение, трябва да се изгради такава нормативна база, чрез която властта да функционира на базата на трайно установени принципи в институциите, а отклоненията да бъдат своевременно улавяни и санкционирани от закона.

Да се отъждествява властта въобще с маски е най-малкото неиздържано, но е необходимо обществото да е наясно и да се показва, че може да се прибегва до маски, тъй като, ако те се познават, могат да се избягнат техните внушения. Използването на маски във властта има своята специфика. Това е по-трудно в общества с ярко изразена тоталитарна система на управление – при тях значението на маските за вътрешна представителност е ограничено, но се търсят възможни външни изяви. Обратно, в демократичните общества, основани на конкуренцията и свободния избор, кандидатите за власт се борят помежду си, при което маските изиграват своята роля. В тези общества обаче, когато се разкрие истинското лице на властта зад маската, настъпват доста бързи промени, изразяващи обществената нетърпимост към псевдо-властта.

За последиците от маските на властта

Икономически последици

На практика чрез маските на властта може да се влияе върху резултатите, без да се поема отговорност, като се разчита главно на целенасочени внушения. Най-често така става осребряване на партийната власт. Внушенията са насочени към икономическите процеси, но целта е да се удовлетворяват партийни и корпоративни интереси. Цената да се заеме позиция във властта нерядко е свързана с компромиси, които трябва да се правят впоследствие. Това на практика е овластяване под условие, за чието прикритие като подходящо средство може да послужи маската. По такъв начин личности с добър управленски потенциал в много случаи се провалят поради компромисите, които трябва да правят заради стремежа им непременно да се доберат до власт, ставайки управляващи.

Практиката на властовото издигане потвърждава, че амбиция за власт имат или професионално изчерпани хора, или такива, които се намират в началото на кариерното си развитие. Рядко се случва добри професионалисти да „поемат“ към властта. Ето защо от стремящите се към власт може да се очаква

проявата на подвижна благосклонност за лично и професионално утвърждаване. Тогава маската е подходящо средство за прокаране на неформални решения, чиято цел е да се удовлетворят икономически интереси на определени корпоративни и партийни структури. Властта под условие се получава или поради зависимото положение, в което се намират кандидатите, или заради конкретни партийни поръчения.

Без значение от това с какви средства се достига до властта, тя винаги се афишира като стремеж на управляващите към икономически и социален успех. Успехът обаче като желание за развитие и напредък е лимитиран. Ограниченията са пряко свързани както с потенциала на личността, респ. с групите и организациите, така и с неподходящата среда за проява на реално съществуващия капацитет. Ето защо желаният от властта икономически успех невинаги се превръща в действителност. В такива случаи на помощ идват добре (логично) подредени и заучени от политиките клишета. Поднесени при първите контакти с масите, те могат да звучат дори убедително. Но след време, когато липсват конкретни икономически резултати, се разбира, че това е било само словесна маска.

На пряката връзка между потенциала и успеха се дължи едно от основните различия между лоялната и нелоялната конкуренция. Много личности, групи и организации в стремежа си към успех погизват немалко морални и правни норми. Скрити от обществото зад примамливи на пръв поглед маски, е възможно въпреки нарушенията те да регистрират и временни успехи. В някои случаи може да се подхожда от позициите на чистата съвест, т.е. такава е ценностната им система, така реагират, но в други може да се прояви поведение, драстично разминаващо се с изповядваните от тези субекти ценности, ако обстоятелствата го налагат. Тогава се поражда и потребността от подходяща маска, зад която да се прикрие това поведение.

Нелоялната конкуренция например се постига чрез различни механизми и отработени техники за притискане или пълно ликвидиране на конкурентите, често прилаганите сред които са:

- промени в нормативната база за удовлетворяване на лични, групови и корпоративни интереси (целенасочено се променят закони и подзаконови нормативни актове);

- осигуряване на информационно „затъмнение“, докато се удовлетворят неформалните икономически интереси (при съществуващото изобилие от нормативни изисквания в икономическата сфера това не е трудно за постигане);

- неформално овладяване на чужд бизнес (обикновено с помощта на политически подставени лица, но не е изключена и директна политическа атака на неформално ниво).

Методите, които най-често се прилагат зад маската на властта за постигане на нелоялна конкуренция, се свързват с такива практически действия като:

- използване на различни контролни органи за оказване на натиск върху бизнеса и политическите опоненти. Лавината от нормативни и поднормативни

актове, които притискат бизнеса, и най-вече застъпването или дори дублирането на функции по тяхното прилагане правят това действие лесно изпълнимо;

- възвличане в конфликтни ситуации, без да са налице сериозни мотиви за това. В подобно практическо действие в ценен „помощник“ могат да се превърнат медиите, което е и една от причините да се търси политическо влияние върху тях;

- изпращане на специфични сигнали и знаци с цел психологическо влияние върху опонентите, голяма част от които нямат реално покритие с действителността и попадат в групата на т. нар. фалшиви новини. Това обаче не пречи на определен етап те да изпълнят ролята си на дестабилизиращ фактор;

- даване на приоритет на неформалните истини пред формалните дадености. За устойчивото функциониране на обществено-икономическата система действат различни регулативни механизми, чието безусловното спазване би довело до постигане на желаните социални и икономически цели. Мотивите за отклонения от тях са различни, но доводи могат да се намерят за всяко отклонение и затова се определят като неформални истини. Те са своеобразна маска, зад която се извършват действия, несъответстващи на формалните дадености. Сред многобройните причини се открояват:

- несъобразена с реалната действителност нормативна база;

- липса на мотивация у изпълнителите;

- неразбиране на смисъла и съдържанието на формалните дадености (проявява се, когато с нормативната база се цели формиране на поведение, което е далеч от ценностите на изпълнителите – в такива случаи законите стават бремене, а не фактор за установяване на обществен ред);

- стремеж към удовлетворяване на лични интереси (свързва се преди всичко с приемането на лобистки закони. Но понеже обществената тайна е пропита от неконтролирани слухове, бързо става ясно чии конкретни интереси стоят зад тези закони).

Не е нормално цялата строгост на бюрократичната нормативна уредба да се стоварва върху малкия и средния бизнес. Чрез маската обаче се представя съвсем различна картина – на загриженост и нормативно олекотяване. За целта най-често медийно се афишират единични случаи на успешен малък бизнес, но на фона на фалитите той не е толкова значим. Отношението към едрия бизнес е по-различно. Някои от направените напоследък промени, свързани с него, са постимулиращи – нормативните тежести не са толкова строго налагани, въпреки че и тук бюрократичните схеми в по-голямата си част остават. Всичко това демотивира участниците в бизнеса и ги провокира да изградят свои неформални истини, които не са в интерес на обществото.

Познанието за маските на властта като организация и действие зависи от познанието относно причините, които са ги породили като човешко поведение, а именно да се придобие и упражнява власт с цел удовлетворяване на икономически интереси. Субективното усещане за успех позволява да се манипулира човешкото поведение. В определени случаи субектът на успеха може да защи-

тава интересите на организацията и да е свързан със стратегическото ѝ развитие, но отделни личности и групи да не са доволни от това. Не е изключен и обратният вариант – перспективите да са неясни, стратегическите цели да не са дефинирани, да се върви на „къси светлини“, но за отделни личности и групи такова развитие да е изгодно. Или чисто субективната преценка за това кое е и кое не е успешно, както и различните интереси, отново извеждат на преден план проблема за чистата съвест. Най-често в такива случаи властта зад маска се активира в зависимост от икономическите си интереси.

Във връзка с това се използват различни прийоми. Не са редки случаите, когато политиците аргументират един неуспех с предишен такъв, без да има съществена връзка между тях. Възможно е и обратното – даден икономически успех сега да се обоснове с минал икономически неуспех. Всичко зависи от икономическите интереси, които стоят зад такова поведение. В това отношение особено „ефективни“ се оказват словесните маски. Например чрез заучени клишета и мъгляви изрази могат да се представят доказателства пред недостатъчно информираните, че намаляването на загубата е осигурило печалба и просперитет на организацията, макар тя да е далеч под линията за оцеляване. Словесните маски се активират особено силно, когато трябва да се обясни целесъобразността от коригирането или неспазването на регламентите при обществените поръчки. А що се отнася до някои програми, свързани с икономическото ни развитие до 2020 г., словесната енергия за доказване на ефективното им функциониране, както и медийното отразяване не съответстват на конкретните резултати. В тази насока има съществени резерви.

В крайна сметка икономическият успех е в пряка зависимост от осигуряването на три взаимно свързани условия: финансов ресурс, професионални изпълнители на всички равнища и позитивна мотивация. С други думи, когато парите се „срещнат“ с възможностите и мотивацията, са налице и резултатите.

Социални последици

Не са малко тези, които останаха разочаровани от демократичните промени, защото са смятали, че след като демокрацията дава свобода на поведението и равни възможности за участие в общественно-икономическите процеси, тя гарантира и успех. Но в по-голямата си част тези очаквания не се сбъдват и започват да се търсят други, неформални пътища за успешна реализация. Стига се дори дотам, че някои отъждествяват демокрацията с изравняване на професионалния потенциал на всички от позицията на равните възможности, които дава. Така „новоизлюпени“ политически активисти без значим професионален потенциал започват да имат претенции, подобни на тези на учените, специалистите и доказаните професионалисти в отделните области. Някои дори успяват, макар и временно, да се изкачат по социалната стълбица. Немалко от тях обаче в стремежа си да постигнат личен успех прибягват до други, непочтени средства и действия, като в повечето случаи професионалният потенциал на тези „активисти“ е незначим, а при някои такъв просто липсва.

Това създава благоприятна почва за все по-широко разпространение на корупция и некоректно поведение сред всички участници в социалната йерархия. Подкупите, манипулирането, изнудването и шантажът стават неделима част от поведението на тези, които, без да имат необходимия потенциал, търсят личен и професионален успех. При това трудно може да се каже колко са успелите в подобни начинания. Масово се тиражират случаи на подкупени с дребни суми лекари, учители, университетски преподаватели или чиновници, в които правоохранителната система си е свършила работата. В публичното пространство обаче не излиза почти нищо за сериозните корупционни удари, или ако започне да се проверява някой такъв, разследването затихва в дългия времеви хоризонт на решаването му. Така с голяма степен на вероятност може да се предполага, че има хора, които са постигнали успех с непотчени средства, но през цялото време техните действия са били прикрити зад маската на почтеност и лоялност към институциите и конкретните структури.

Мисловният модел, който се изгражда в съзнанието на личността, е от изключителна важност за нейното поведение. Идеята му основа трябва да се търси главно в историята на формирането на ценностната система. Тя обаче обикновено остава скрита, защото малко хора познават в детайли възпитанието в семейната и социалната среда на колегите си. Обикновено вниманието се фокусира върху мотивите за конкретната реакция в момента или евентуално в изразените намерения за бъдещето. Възможно е дори самата личност да не може да обясни ясно защо точно тази страна от дадена ситуация е привлякла вниманието ѝ. Още по-трудно става, когато трябва да се мотивира реакцията от гледна точка на развитието на ситуацията в бъдеще.

Това естествено поражда въпроса доколко е възможно да се предвиди поведенческата реакция на личността. Обстоятелството, че двама човека имат еднакво отношение към определена ситуация, не означава, че съществува принципно сходство във възгледите им относно решаването на основни проблеми. Именно тук на социално ниво, с цел политическото си оцеляване властта зад маска може да манипулира човешкото поведение – с помощта на маската властимащите могат да постигнат промяна в мисловния модел на личността чрез изкривено представяне на факторите на средата. Тъй като тези фактори са основният мотив за действие, амбицията на хората с власт е да се осигури желаното от тях поведение. И понеже стремежът към по-добро бъдеще е естествен компонент на човешката психика, именно на това равнище се насочват атаките на властта зад маска. Да се внушава колко е непригоден да управлява опонентът и колко правдоподобни са действията на управляващите, е общоприета политическа практика. Опасно е, когато системните внушения се превърнат в самовнушение. Това може да бъде резултат както от психически неустойчивото състояние на личността, така и от добре разчетените внушения отвън. Именно оттук произтича и опасността – в първия случай властта зад маска създава ценностен дефицит, а във втория използва влиянието на различни институции.

Времето, в което живеем, поставя под съмнение много от характерните за поколения ценности, което се отразява и върху основополагащи в миналото идеи. Днес част от институциите, изградени върху тях, са се променили коренно, а други са изчезнали. Във връзка с това възниква проблемът как личността да съчетае вградените в нея ценности, резултат от историческото време, с тези, които са наложени от новите социални и икономически обстоятелства. В такъв смисъл сега хората са изправени пред една особена форма на вътрешно противоречие. Парадоксът е, че при сблъсъка на старите с новите ценности има вероятност да се стигне до ценностен дефицит, който може да бъде използван от властта зад маска за постигане на партийни, корпоративни, а понякога и на лични цели.

Колкото по-слаба е връзката между утвърдените и трайно закрепени в поведението ценности и новите идеи, толкова по-силно изразено е вътрешното противоречие. Това донякъде обяснява защо младите хора са по-склонни към промени. В отношението си към тях обаче властта зад маска, преследвайки егоистични интереси, не обръща достатъчно внимание на този факт. Чувството за липса на утвърдени в обществото базови ценности от своя страна кара младите хора да свързват заобикалящия ги свят с неформални истини. Последниците са видими – миграция, несериозен поглед към семейството като основна клетка на обществото, а в някои случаи дори прояви на хулиганство, наркомания и т.н.

Социалните ефекти от маските на властта са не по-малко опасни от икономическите. Действията зад маска рано или късно се превръщат в обществено достояние, но пораженията, които са нанесли, остават. Зад маските най-често се прикриват зависими личности, такива, които са пристрастени към властта и са неконтролирани от гледна точка на самооценка и стремеж към издигане по йерархията. Няма да бъде пресилено, ако се каже, че в отделни случаи маските се слагат и от хора в политиката и бизнеса с психопатични прояви. Във връзка с това в едно интервю проф. Адриано Сегатори (член на Италианската академия за съдебна психиатрия) заявява: „Серийните убийци унищожават семейства, докато психопатите, които се изявяват в икономиката и политиката, унищожават цели общества.”

Някои от типичните прояви на хората, притежаващи властта зад маска, са:

- смяна на поведението им единствено и само когато е необходимо да удовлетворят определени интереси – лични, групови и партийни;
- подвижна благосклонност към заобикалящите ги и към институциите, мотивирана преди всичко от субективни интереси;
- избирателна активност, която се определя не от важността на проблема за решаване, а от чисто субективни приоритети;
- пресметната инициативност, която е продължение на избирателната активност и се свързва с конкретни инициативи. Тук също водеща е ролята на интереса. Инициативата обикновено се поддържа до момента, когато се постигне

желаната цел. След това или се изоставя, или активността спада до такова равнище, че резултатът от инициативата не се вижда в обозримо бъдеще.

Всички негативни характеристики на властта зад маска всъщност се прикриват от самата маска. Чрез нея те се представят в съвсем различна светлина и даже в определен моменти могат да се афишират като позитиви. По такъв начин масите възприемат желаното за действително, което, макар и временно, ги удовлетворява. Когато липсва аналитично и професионално наблюдение на ситуациите, този процес се задълбочава. Тъй като от гледна точка на интересите истината е относителна и засяга по различен начин личността и групите, може да настъпи разминаване между обективната истина и обективната действителност. Известно е, че устойчивост в обществената система е налице, когато те се покриват. Когато обаче отделната личност или група си изграждат неформални истини, които са в дълбоко противоречие с формалните дадености, се стига до неефективност в обществените дейности. Именно с такова поведение – най-често свързано с неизпълнение на поставените формални цели за сметка на неформалните, се характеризира властта зад маска. Това влияе пряко върху социалния потенциал и се отразява върху икономическата ефективност на обществената система. В тази насока допринасят и т. нар. дремещи закони – те се активират, когато трябва да се даде подходящ урок на „непослушните“ или когато общественото достойние станат фрапиращи случаи на нарушения в икономическата и социалната сфера.

Ако трябва да се направи обобщена характеристика на властта зад маска, може да се каже, че тя се свежда до създаването на корупционни схеми за лично, групово и партийно облагодетелстване, което се прикрива зад привидна добронамереност към интересите на обществото. А като се постави и клишетото „в името на демокрацията“, желанието на мнозинството за съпротива значително намалява.

Във връзка с това Льо Бон изтъква, че употребяваните думи в историческо време придобиват различен смисъл при движение от един народ към друг. Като такива в обществено-политическия живот той разглежда например думите „демокрация“ и „социализъм“: „У латинците думата „демокрация“ означава предимно заличаване на волята и на инициативността на личността пред тази на държавата... У англосаксонците същата дума „демокрация“ означава, напротив, бързо развитие на волята и на индивида, отдръпване на държавата, на която с изключение на полицията, армията и дипломатическите отношения, не се оставят никакви ръководни функции, дори в областта на просветата. Следователно едни и съща думи у тези два народа притежават коренно противоположни значения“ (Льо Бон, 2003, с. 79). В този смисъл властта зад маска чрез добре подбрани и внушавани словесни клишета, влияещи върху мисълта и емоцията на хората, може да създаде подходящо поведение. Това на практика означава, че тя разполага с възможности за въвеждане в заблуда. И когато маските паднат, остава усещането, че наистина корупцията е храна на демокрацията.

Криворазбраната демокрация е опасно явление. Липсата на съвест и морал, дори когато се проявява и в малка група хора, може да доведе до катаклизми в обществената система с непредвидими последствия. На фона на нарастването на бюджетно зависимите (пенсионери, майки с деца, хора с частична или пълна нетрудоспособност и др.) и намаляване на активно трудоспособните в нашата страна, очакванията за проблеми в социалната и икономическата сфери се засилват. При тези дадености е логично да се използват и маски, с които да се прикрие, макар и временно, неблагоприятната ситуация. Проблемът с рушенето на ценности и морал обаче става по-сериозен, ако към такива маски прибегват хора на средните и високите равнища на властта.

Маските на властта са обществена опасност. Ето защо към тях не само не трябва да се привиква, но е необходимо да се проявява активно поведение за своевременното им откриване и сваляне. Колкото по-своеременно става това, толкова по-малко ще бъдат вредите за обществото, респ. за всеки негов член. Естествено се поражда и въпросът кой да разкрива властта зад маска? Надали най-подходящо би било за целта да се създаде поредният специализиран орган (и без това в България те са много, с преплитачи се и неизяснени напълно функции и са насочени за борба с конкретните последици от действията на властта зад маска). По-важна е превантивната мярка – да се открият маските, преди да са извършени действията. И за това може би има един-единствен орган, наречен „морал и съвест“. Докато все още ценностите на хората им позволяват да са безразлични към властта зад маска заради някои дребни облаги или очаквани компромиси, в личен и обществен план те жертват далеч по-сериозни дивиденди в бъдеще, които биха се реализирали, ако това бъдеще е направлявано от власт без маски.

*

Всеки ден човек се среща с различни маски – на съседа, който се усмихва, но мислите му са други; на чиновника, на когото е разпоредено при работа с клиенти да бъде винаги любезен; на контролните органи, които учтиво се представят, защото такава е поведенческото им клише, и т.н. Без тези маски светът щеше да бъде сив или просто безличен и да изглежда опасен. С тях сме свикнали в ежедневието и ако ги няма, се създава дори неприятно впечатление при общуването. По отношение на маските, които прикриват користните намерения и корупционни схеми на властта, положението е друго. Те са обществено опасни и спрямо тях трябва да се проявява не само обществена нетърпимост, но и да се води целенасочена борба.

Използвана литература:

Льо Бон, Г. (2003) Психология на тълпите. Изд. „Жарава 2002“.

Селие, Х. (1982). Стрес без дистрес. С.: „Наука и изкуство“.

Макиавели, Н. (1991). Владетелят. „Еспас – 2007“.

Избрани диалози (1991). С.: „Наука и изкуство“.

11.IX.2017 г.